

บทที่ ๒

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากำเนิดพระไตรปิฎก ลำดับการเกิดคัมภีร์พระไตรปิฎก เริ่มจากยุคมุขปาฐะ การสังคายนา การจัดหมวดหมู่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและการชำระและการจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

๒.๑ ต้นกำเนิดพระไตรปิฎก

การสืบทอดพระธรรมคำสอนและพระวินัยของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลมีวิธีการเดียว คือ การสวดทรงจำ ซึ่งนิยมเรียกว่า “มุขปาฐะ” โดยมีจุดเริ่มต้นจาก พระภิกษุสงฆ์ที่ เมื่อเสร็จสิ้นการอยู่จำพรรษา ก็จะเดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าตามธรรมเนียมปฏิบัติในครั้งพุทธกาลเพื่อศึกษา พระธรรมคำสอนและพระวินัยที่ทรงแสดงเพิ่มเติมในพรรษานั้น ๆ ณ เขตวันมหาวิหารและวัดบุพพารามในกรุงสาวัตถี ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงจำพรรษาตลอดต่อเนื่องนานถึง ๒๕ พรรษา พระภิกษุอาคันตุกะที่เดินทางไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนั้นจะพักแรมในที่พักที่จัดแบ่งตามความเชี่ยวชาญในแต่ละด้านของ พระภิกษุ เช่น กลุ่มที่ชำนาญพระสูตร กลุ่มที่ชำนาญพระวินัย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเลือกศึกษา พระวินัย พระธรรม หรือพระสูตรตามที่ตนสนใจ เมื่อสามารถสวดทรงจำพระธรรมวินัยที่ศึกษาได้ขึ้นใจแล้ว ก็จะกราบทูลลาจาริกไปในแคว้นต่าง ๆ และนำพระธรรมคำสอนที่เพิ่งศึกษามาไปถ่ายทอดแก่พระภิกษุอื่นต่อ ๆ กันไป พระวินัยและพระธรรมจึงได้รับการถ่ายทอดไปยังพระภิกษุ ทั้งแผ่นดินโดยทั่วถึงกันด้วยการสวดทรงจำนั่นเอง

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานพระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดให้เป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์ นอกจากจะทรงประทานพุทธพจน์ที่เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระองค์ไว้ว่า พระธรรมและวินัยที่มีเราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว นี่แสดงว่าในสมัยพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้นยังไม่มีพระไตรปิฎกบันทึกคำสอนดังที่เราทราบกันอยู่ในปัจจุบัน พุทธวจนะหรือคำสอนของพระพุทธเจ้ามีชื่อเรียกกันในสมัยนั้น ๒ อย่าง คือ

๑. เรียก พรหมจริย (พรหมจรรย์) ดังพุทธวจนะที่ตรัสเมื่อครั้งทรงส่งพระอรหันตสาวก ๖๐ รูป ไปเผยแผ่พระศาสนาครั้งแรกว่า

จรถ ภิกขเว, จาริกิ พุพฺพชนฺหิตาย พุพฺพชนฺสุขาย โลกานุกมฺปาย, อตถาย
หิตาย สุขาย, เทวมนุสฺसानํ เทเสตุ ภิกขเว ธมฺมํ อาทิกฺกฺลยาณํ มชฺฌมกฺกฺลยาณํ
ปรีโยสานกฺกฺลยาณํ สาทถํ สพฺพญฺชนํ เกวลปรีปฺญณํ ปรีสุทฺธํ พรหมจิริยํ ปกาเสสีฯ

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหูชน เพื่อ
ความสุขแก่พหูชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น
งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและ
พยัญชนะ อันบริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง

๒. เรียกว่า ธมมวินย (ธรรมวินัย) ดังพุทธวจนะที่ตรัสแก่พระอานนท์ พุทธอนุชา ก่อน
เสด็จดับขันธปรินิพพานว่า โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญโต. โส โว มมจเจยนฯ
คุกรอานนท ธรรมและวินยโตที่ตถาคตแสดงไว้แล้ว บัญญัติไว้แล้ว ธรรมและวินยนั้น จะเป็นศาสดา
ของพวกเธอ เมื่อตถาคตล่วงลับไปแล้ว

พุทธวจนะที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีแบ่งพระพุทธร
วจนะไว้เป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน ยังไม่มีคำว่า “พระไตรปิฎก” หากแต่เรียกว่า “ธรรมวินัย”^๑

คำสอนที่พระพุทธเจ้าเทศน์สอนพระสงฆ์สาวกหรือประชาชนทั่วไป ได้ถูกจดจำไว้โดยเหล่า
สาวก โดยเฉพาะพระอานนท์เถระ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในด้านนี้มากกว่าใคร เนื่องจากตอนจะรับ
ตำแหน่งพุทธอุปฐากได้ขอเงื่อนไขไว้ว่า ถ้าพระองค์เสด็จไปแสดงธรรมแก่ใคร ขอให้ตามเสด็จไปฟัง
ด้วย หรือถ้าไม่มีโอกาสไปฟังก็ขอให้ทรงถ่ายทอดให้ฟังอีกครั้งหนึ่งด้วย นอกจากพระศาสดาแล้ว
สาวกผู้ใหญ่ เช่น พระสารีบุตร พระมหากัจจายนะ ก็มีบทบาทในการอธิบายขยายความ หรือถ่ายทอด
พุทธวจนะแก่เพื่อนพระอื่น ๆ ดังจะเห็นว่า เวลาพระทั้งหลายจะทูลลาพระศาสดาไปยังต่างถิ่น พระ
พุทธองค์ทรงให้ไปลาและฟังโอวาทจากพระสารีบุตรด้วย หรือเวลาพระบางรูปฟังเทศน์พระพุทธองค์
ไม่เข้าใจ ก็ให้ไปขอให้พระมหากัจจายนะอธิบายขยายความให้ฟัง พระมหากัจจายนะได้รับยกย่องว่า
มีความสามารถในการขยายความให้เข้าใจแจ่มแจ้งอย่างยิ่ง

หลักธรรมที่ทรงแสดงมากมายนั้น คงอยู่ในลักษณะต่างคนต่างจดจำ ไม่มีการรวบรวมหรือ
จัดเป็นหมวดหมู่ ต่อเมื่อเกิดเหตุการณ์ขัดแย้งกันในหมู่สาวกของพระมหาวีระศาสดาของศาสนาเซน
หลังจากศาสดาของพวกเขาสิ้นไปแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแนะนำให้พระสารีบุตร รวบรวมคำสอน
เป็นหมวดหมู่เพื่อป้องกันมิให้สาวกของพระองค์เกิดความขัดแย้งกัน ดังพวกศาสนาเซน พระสารีบุตร
ได้ "รจนา" "สังคิติสูตร" และ "ทสุตตรสูตร" เป็นตัวอย่าง แต่ก็ทำได้เพียงแค่นั้นท่านกนิพพาน
เสียก่อน จึงไม่มีใครสานต่อ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีพระ
มหากัสสปะเป็นประธานได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย นั้นแหละการรวบรวมพุทธวจนะเป็นระเบียบ
ระบบจึงเกิดขึ้น

พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ที่ประชุมกันร้อยกรองพระธรรมวินัยนั้น ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่
รวบรวมพุทธวจนะที่ถูกทรงจำโดยสาวกต่าง ๆ เข้าเป็นหมวดหมู่เดียวกันเท่านั้น ยังได้เลือกภาษา

สำหรับรองรับ หรือสำหรับเป็น **สื่อ** ถ่ายทอดพุทธวจนะเป็นที่แน่นอนด้วย เข้าใจกันว่าภาษานั้นคือ ภาษามาคธี ซึ่งต่อมาได้วิวัฒนาการมาเป็นภาษาบาลี ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน^๑

๒.๒ สังกายนาในพระพุทธศาสนา

ในศาสนาพุทธ สังกายนา^๒ คือการประชุมตรวจชำระสอบทานและจัดหมวดหมู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าวางลงเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามศัพท์ "สังคายนา" หมายถึง **สวดพร้อมกัน** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สังคีติ" แปลว่า สวดพร้อมกัน มาจากคำว่า คายนา หรือ คีติ แปลว่า การสวด สั แปลว่า พร้อมกัน คำนี้มีมูลเหตุมาจากวิธีการสังคายนาพระธรรมวินัย ที่เรียกว่าวิธีการร้อยกรองหรือรวบรวมพระธรรมวินัย หรือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีวิธีการคือนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงจำไว้มาแสดงในที่ประชุมพระสงฆ์ จากนั้นให้มีการซักถามกัน จนกระทั่งที่ประชุมลงมติว่าเป็นอย่างนั้นแน่นอน เมื่อได้มติร่วมกันแล้วในเรื่องใด ก็ให้สวดขึ้นพร้อมกัน การสวดพร้อมกันแสดงถึงการลงมติร่วมกันเป็นเอกฉันท์ และเป็นการทรงจำกันไว้เป็นแบบแผนต่อไป

๒.๒.๑ ความเป็นมาของการสังคายนา

เมื่อครั้งพระโคตมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระพุทธเจ้าและพระสาวกองค์สำคัญ โดยเฉพาะพระสารีบุตร ได้คำนึงว่าเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว หากไม่มีการรวบรวมประมวลคำสั่งสอนของพระองค์ไว้ พระพุทธศาสนาก็จะสูญสิ้น ดังนั้น แม้พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ก็ได้การริเริ่ม เป็นการนำทางไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังว่า ให้มีการรวบรวมคำสั่งสอนของพระองค์ เรียกว่าสังคายนา สังกายนา ก็คือการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ แล้วทรงจำไว้เป็นแบบแผนอันเดียวกัน คือรวบรวมไว้เป็นหลัก และทรงจำถ่ายทอดสืบมาเป็นอย่างเดียวกัน

ขณะนั้นล่วงปลายพุทธกาลแล้ว นิครนถนาฏบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิตลงสาวกของท่านไม่ได้รวบรวมคำสั่งสอนไว้เป็นหมวดหมู่ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจน ปรากฏว่าเมื่อศาสดาของศาสนาเซนสิ้นชีวิตไปแล้ว เหล่าสาวกก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสดาของตนสอนว่าอย่างไร ครั้งนั้น **พระจุนทเถระ**ได้นำข่าวนี้นี้มากราบทูลแด่พระพุทธเจ้า และพระองค์ได้ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวง ร่วมกันสังคายนารวมทั้งหลายไว้เพื่อให้พระศาสนาดำรงอยู่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน^๓ เวลานั้น พระสารีบุตรอัครสาวกยังมีชีวิตอยู่ คราวหนึ่งท่านปรารภเรื่องนี้แล้วกล่าวว่า ปัญหาของศาสนาเซนเกิดขึ้นเพราะไม่ได้รวบรวมร้อยกรองคำสั่งสอนไว้

^๑ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๙-๗๐.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘๗-๔๘๘.

^๓ ที.ปา.๑๑/๑๐๘/๑๓๙.

เพราะฉะนั้นพระสาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ควรจะได้ทำการสังคายนา คือรวบรวม ร้อยกรองประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลักเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อปรารภ เช่นนี้แล้วพระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง โดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่าง ๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่ง ไปจนถึงหมวด สิบ คือเป็นธรรมหมวด ๑ ธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓ ไปจนถึงธรรมหมวด ๑๐ เมื่อพระสารีบุตร แสดงจบแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ^๔

หลักธรรมที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้นี้ จัดเป็นพระสูตรหนึ่งเรียกว่า **สังคิตสูตร** (พระสูตรว่า ด้วยการสังคายนา หรือสังคิต) เป็นตัวอย่างที่พระอัครสาวกคือพระสารีบุตรได้กระทำไว้ แต่ท่านพระสา รีบุตรเองได้ปรินิพพานไปก่อนพระพุทธเจ้า ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วภาระจึงตกอยู่กับ พระมหากัสสปเถระ ซึ่งตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานนั้น เป็นพระสาวกผู้มีอายุพรรษามากที่สุด

๒.๒.๒ จุดประสงค์ของการสังคายนา

จุดประสงค์สำคัญที่สุดของการสังคายนา คือการรวบรวมพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า เพื่อธำรงรักษาพระธรรมวินัยเอาไว้ไม่ให้สูญหายหรือวิปลาสคลาดเคลื่อนไป เพราะพระธรรมวินัยนั้น คือหลักของพระพุทธศาสนา หากปราศจากคำสอนแล้วพระพุทธศาสนาก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ดังพุทธวจนะ ในคราวจะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญโต โส โว มมจเจเน สตถา. แปลว่า : ดูกรอานนท์ ธรรมแลวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป^๕ พระเถระทั้งปวง เห็นความสำคัญของพระธรรมวินัยซึ่งจะสืบทอดพระศาสนาต่อไปในภายหน้า หากเลเหลยปล่อยไว้ กระทั่งพระธรรมวินัยเกิดความคลาดเคลื่อนไปจะเป็นอันตรายต่อพุทธศาสนา จึงได้เริ่มสังคายนา รวบรวมพระธรรมคำสอนขึ้นเป็นหมวดหมู่ภายหลังพุทธปรินิพพานไปแล้ว ๓ เดือน

๒.๓ การสังคายนาพระไตรปิฎก

๒.๓.๑ การปฐมสังคายนา^๖

พระมหากัสสปเถระ ได้ทราบข่าวปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ปรินิพพาน แล้วได้ ๗ วัน ขณะที่ท่านกำลังเดินทางอยู่ ณ เมืองปาวาพร้อมด้วยหมู่ศิษย์จำนวนมาก เมื่อได้ทราบ ข่าวนั้น เหล่าศิษย์ของพระมหากัสสปะซึ่งยังเป็นปุถุชนอยู่ ได้ร้องไห้คร่ำครวญกัน ณ ที่นั้น จึงมี พระภิกษุชาวเมื่อแก่องค์หนึ่ง ชื่อว่า สุภททะ ได้กล่าวขึ้นว่า "หยุดเถิด หยุดเถิด ท่านอย่าร่ำไรไปเลย

^๔ ที.ปา.๑๑/๒๒๕-๓๖๓/๒๒๔-๒๘๖.

^๕ ที.ม.(ไทย).๑๐/๑๔๑/๑๗๘

^๖ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ จุลวรรค ภาค ๒ ปญจสตติกขันธกะ (เรื่องพระ มหากัสสปเถระ สังคายนาปรารภคำของพระสุภททพจนมบรรพชิต). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์].

พระสมณะ นั้นพัน (ปรีนิพพาน) แล้ว เราจะทำอะไรก็ได้ตามพอใจ ไม่ต้อง เกรงบัญชาใคร" พระมหากัสสปะได้ฟังเช่นนั้น คิดจะทำนิคคกรรม (ทำโทษ) แต่เห็นว่ายังมีควรก่อน และดำริขึ้นว่า พระพุทธเจ้าปรีนิพพานเพียง ๗ วัน ก็มีผู้คิดที่จะทำให้เกิดความแปรปรวน หรือประพฤติดุปฏิบัติให้ วิปริตไปจากพระธรรมวินัยเช่นนี้ จึงควรจะทำการสังคายนาและจะชักชวนพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งล้วนทันเห็นพระพุทธเจ้า ได้ฟังคำสอนของพระองค์มาโดยตรง เป็นผู้รู้คำสอนของพระพุทธเจ้า และได้อยู่ในหมู่สาวกที่เคยสนทนาตรวจสอบกันอยู่เสมอ รู้ว่าสิ่งใดที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้มาประชุมกัน เพื่อช่วยกันแสดง ถวายทอด รวบรวม ประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วตกลงวางมติไว้ จากนั้นท่านจึงเดินทางไปยังเมืองกุสินาราเพื่อเป็นประธานในการ ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ จึงได้จัดขึ้นที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ตามคำปรารภของพระมหากัสสปเถระ โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลาในการสังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยอยู่ ๗ เดือนจึงแล้วเสร็จ โดยในครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระเป็นประธานทำสังคายนา พระอานนท์เป็นองค์วิสัยชนาแสดงพระธรรมวินัยในหมวดพระสูตรตันตปิฎก (ธรรมเทศนา) และ พระอภิสิทตปิฎก (คำสอน) พระอุบาลีเถระ เป็นองค์วิสัยชนาพระวินัยปิฎก ซึ่งแนวการวางระเบียบพระธรรมวินัยในครั้งนั้นจัดเป็นรูปแบบที่เรียกว่า พระไตรปิฎก และยังคงมีการรักษาสิ่งที่ได้จัดรวบรวมในครั้งปฐมสังคายนาอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับเถรวาทโดยไม่มีการปรับแก้มาจนปัจจุบัน

๒.๓.๒ การสังคายนาครั้งที่สอง

การทำสังคายนาครั้งที่สองเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ ที่วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ประเทศอินเดีย โดยมีพระยสกากันตทกบุตร เป็นผู้ชักชวน พระเถระผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมทำสังคายนาครั้งนี้ ได้แก่ พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระขุชโสภิตะ พระวาสวกคามิกะ (ทั้งสี่รูปนี้เป็นชาวปาจิณกะ) พระเวระตะ พระสัมมุตตะ สาณวาสี พระยสสะ กากันตทกบุตร และพระสมุณะ (ทั้งสี่รูปนี้เป็นชาวปาฐา) ในการนี้พระเวระตะทำหน้าที่เป็นประธานผู้คอยซักถาม และพระสัพพกามีเป็นผู้นำในการวิสัชนาข้อวินัย การทำสังคายนาครั้งนี้มีพระสงฆ์มาประชุมร่วมกัน ๗๐๐ รูป ดำเนินการอยู่เป็นเวลา ๘ เดือน จึงเสร็จสิ้น

ข้อปรารภในการทำสังคายนาครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อ พระยสกากันตทกบุตร พบเห็นข้อปฏิบัติย่อหย่อน ๑๐ ประการทางพระวินัยของภิกษุวัชชีบุตร^๗ เช่น ควรเก็บเกลือไว้ในเขาสัตว์เพื่อรับประทานได้ ควรฉันอาหารยามวิกาลได้ ควรรับเงินทองได้ เป็นต้น พระยสสะ กากันตทกบุตรจึงชวนพระเถระต่างๆ ให้ช่วยกันวินิจฉัย แก้ความถ้อยผิดครั้งนี้

^๗ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ จุลวรรค ภาค ๒ เรื่องพระสัมมุตตสาณวาสีเถระ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์].

โดยรายละเอียดของปฐมสังคายนาและการสังคายนาครั้งที่สอง มีกล่าวถึงในพระวินัยปิฎก จุลวรรค^๕ แม้ในวินัยปิฎกจะไม่กล่าวถึงคำว่าพระไตรปิฎกในการปฐมสังคายนาและการสังคายนาครั้งที่สองเลย แต่ในสมันต์ปาสาทิกา ซึ่งเป็นอรรถกถาอธิบายวินัยปิฎกนั้น บอกว่าการจัดหมวดหมู่คำสอนของพระพุทธศาสนาให้เป็นรูปเป็นร่างอย่างพระไตรปิฎกนั้น มีมาตั้งแต่ครั้งปฐมสังคายนาแล้ว

๒.๓.๓ การทำสังคายนาครั้งที่สาม

การทำสังคายนาครั้งที่สามเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔ ที่โอศการาม กรุงปาฏลิบุตร แคว้นมคธ ประเทศอินเดีย โดยมีพระโมคคัลลิตตสเถระ เป็นประธาน การทำสังคายนาครั้งนี้มีพระสงฆ์มาประชุมกัน ๑,๐๐๐ รูป ดำเนินการอยู่เป็นเวลา ๙ เดือน จึงเสร็จสิ้น

ข้อปรารถนาในการทำสังคายนาครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อพวกเดียรถีย์ หรือนักบวชศาสนาอื่นมาปลอมบวช แล้วแสดงลัทธิศาสนาและความเห็นของตนว่าเป็นพระพุทธศาสนา พระโมคคัลลิตตสเถระ จึงได้ขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อกำจัดความเห็นของพวกเขาเดียรถีย์ออกไป

ในการทำสังคายนาครั้งนี้ พระโมคคัลลิตตสเถระ ได้แต่งคัมภีร์กถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในพระอภิธรรมไว้ด้วย และเมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้ว ก็มีการส่งคณะทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ มีดังนี้

๑. พระมหินทเถระ โอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในลังกา
๒. พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ อัครสาวกของพระเวสสุพุทธเจ้า นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ

๒.๓.๔ การสังคายนาครั้งที่สี่

การสังคายนาครั้งที่ ๔ ในอินเดียเกิดขึ้นที่ชาลันธร หรือบางหลักฐานคือกัษมีร์ ในรัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะ แต่เป็นการสังคายนาของนิกายมหายาน ฝ่ายเถรวาทจึงไม่ยอมรับว่าเป็นการสังคายนา^๖

๒.๓.๕ การสังคายนาครั้งที่ห้า

การทำสังคายนาครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๔๖๐ ที่อาโลกเลณสถาน มตเลชนบท ประเทศศรีลังกา โดยมีพระรักขิตมहाเถระเป็นประธาน การทำสังคายนาครั้งนี้เพื่อต้องการจารึกพระพุทธวจนะเป็นลายลักษณ์อักษร.

^๕ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ จุลวรรค ภาค ๒ สัตตสติกขันธกะ ที่ ๑๒ (ถามและแก้วัตถุ ๑๐ ประการ) พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์].

^๖ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน, หน้า ๑๐.

๒.๓.๖ ปัญหาการนับครั้งการสังคายนา

การนับครั้งการสังคายนามีความแตกต่างกันในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกับพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน นอกจากนี้ แม้ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทด้วยกันเองก็ยังนับครั้งการสังคายนาไม่ตรงกัน ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ประเทศศรีลังกา นับการสังคายนาสามครั้งแรกที่ประเทศอินเดีย และการสังคายนาที่ประเทศตนเองอีก ๓ ครั้ง โดยครั้งสุดท้ายกระทำเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยการสังคายนาครั้งนี้เป็นที่รู้จักเฉพาะในประเทศศรีลังกาเท่านั้น

ประเทศพม่า นับการสังคายนาสามครั้งแรกที่ประเทศอินเดีย และนับการสังคายนาครั้งที่ ๒ ที่ลังกาเป็นครั้งที่ ๔ ที่ประเทศพม่า และนับการสังคายนาที่ประเทศตนเองอีก ๒ ครั้ง โดยครั้งสุดท้าย หรือครั้งที่ ๖ ในพม่า มีชื่อเรียกว่าฉฐสังคายนา เริ่มกระทำเมื่อวันที่ ๑๗ พ.ศ. ๒๔๙๗ เสร็จสิ้นเมื่อวันที่ ๒๔ พ.ศ. ๒๔๙๙ การทำสังคายนาครั้งนี้ทำขึ้นเนื่องในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ เพื่อพิมพ์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคำแปลเป็นภาษาพม่า โดยได้เชิญพุทธศาสนิกชนจากหลายประเทศเข้าร่วมพิธี โดยเฉพาะจากประเทศ พม่า ศรีลังกา ไทย ลาว และกัมพูชา

ประเทศไทย นับการสังคายนาสามครั้งแรกที่ประเทศอินเดีย และครั้งที่ ๑-๒ ที่ลังกา แต่ในหนังสือสังคีตยวงศ์ หรือประวัติแห่งการสังคายนา ของสมเด็จพระวันรัต ได้นับเพิ่มอีก ๔ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๙๕๖ ในลังกา โดยพระพุทธโฆสะได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถา ซึ่งถือว่าเป็นการชำระอรรถกถา ไม่ใช่พระไตรปิฎก ทางลังกาจึงไม่นับเป็นการสังคายนา

ครั้งที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๘๗ ในลังกา โดยพระกัสสปเถระเป็นประธานรจนอรรถกถา ต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นการชำระอรรถกถา ไม่ใช่พระไตรปิฎก ทางลังกาจึงไม่นับเป็นการสังคายนาเช่นกัน

ครั้งที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในประเทศไทย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา

ครั้งที่ ๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ ในประเทศไทย โดยการอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์^{๑๐}

๒.๔ การจัดหมวดหมู่พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก ตามรูปศัพท์ มาจากภาษาบาลีว่า “ติปิฎก”^{๑๑} หรือ เตปิฎก” แยกออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ ไตร หรือ ติ (แปลว่า สาม) + ปิฎก (ปิฎก แปลว่า ตะกร้า) เมื่อรวมความแล้ว “ไตรปิฎก”

^{๑๐} สมิต์ ฌนอมศาสนะ, “การเปลี่ยนความหมายของการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์,” วารสารวิจัยศิลป ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๖), หน้า ๓๒๕-๓๖๒.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า ๔๗.

แปลว่า ปิฎกสาม แต่โดยนัยอรรถาธิบายแล้ว พระที่มีความเชี่ยวชาญในพระพุทธานุสสาหรือพระอรรถกถาจารย์ ได้ให้ความหมายของ “พระไตรปิฎก” ไว้ ๒ นัย คือ

๑. ปิฎก หมายถึง คัมภีร์ หรือตำรา ดังบาลีว่า มา ปิฎก-สมปทานนฯ แปลว่า อย่าเชื่อโดยการอ้างตำรา

๒. สุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่ว ๆ ไป

๓. อภิธัมมปิฎก ว่าด้วยธรรมะล้วนๆ หรือธรรมะที่สำคัญ^{๑๒}

หลังจากที่สมเด็จพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วพระองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์เป็นเวลายาวนานถึง ๔๕ พรรษาคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทั้งหมดรวบรวมได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรีเรียกว่าพระไตรปิฎกซึ่งบรรจุคำสอนและเรื่องราวของพระพุทธศาสนาไว้โดยละเอียดแบ่งออกเป็น ๓ ปิฎกหรือ ๓ หมวดด้วยกันคือ

๑. พระวินัยปิฎก

๒. พระสุตตันตปิฎก

๓. พระอภิธรรมปิฎก

๒.๔.๑ ลักษณะการจัดหมวดหมู่ของแต่ละพระไตรปิฎก

ได้กล่าวแล้วว่า พระไตรปิฎกนั้น แบ่งออกเป็นวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธัมมปิฎก โดยลำดับ พระโบราณจารย์ฝ่ายไทยได้ใช้วิธีย่อหัวข้อสำคัญในแต่ละปิฎก เพื่อจำง่ายเป็นอักษรย่อ ในการใช้อักษรย่อนั้น วินัยปิฎกมี ๕ คำ สุตตันตปิฎก ๕ คำ อภิธัมมปิฎก ๗ ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑.๑ วินัยปิฎก

อักษรย่อในปิฎกอื่น ๆ ไม่มีปัญหา คงมีปัญหาเฉพาะวินัยปิฎก คือ อา, ปา, ม, จ, ป อา = อาทิกัมม (การกระทำที่เป็นต้นบัญญัติ) หมายถึงเฉพาะรายการพระวินัย ตั้งแต่อาบัติปาราชิกลงมาถึงสังฆาทิเสส, ปา = ปาจิตติย เป็นชื่อของอาบัติในปาฏิโมกข์ เฉพาะตั้งแต่ถัด สังฆาทิเสสลงมา ทั้งสองหัวข้อนี้เป็นการย่ออย่างจับความมากกว่าย่อตามชื่อหมวดหมู่ จึงไม่ตรงกับชื่อที่ใช้เป็นทางการในวินัยปิฎก ส่วนอีก ๓ ข้อท้ายตรงตามชื่อหมวดหมู่ ฉะนั้น ถ้าจะจัดตามชื่อ จึงควรเป็นดังนี้^{๑๓}

๑. มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์ ว่าด้วยศีลของภิกษุที่มาในปาฏิโมกข์ (คำว่า ปาฏิโมกข์ คือศีลที่เป็นใหญ่เป็นสำคัญอันจะต้องสวดทบทวนในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน)

๒. ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยศีลของภิกษุณี

๓. ม = มหาวิคค์ แปลว่า วรรคใหญ่ แบ่งออกเป็นชั้นธกะ คือหมวดต่าง ๆ ๑๐ หมวด

๔. จ = จุลลวิคค์ แปลว่า วรรคเล็ก แบ่งออกเป็นชั้นธกะ คือหมวดต่าง ๆ ๑๒ หมวด

^{๑๒} เสถียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๖๕ - ๗๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

๕. ป = ปริวาร หมายถึงหัวข้อเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เป็นการย่อหัวข้อสรุปเนื้อความ วินัยนัย
ปัญญาใน ๔ เรื่องข้างต้น

แต่ความเข้าใจของชาวอังกฤษที่ตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ขึ้นพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศ
อังกฤษเขาแบ่งวินัยปิฎกออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑ . สุตตวิภังค์ หมายถึงทั้งศีลของภิกษุและภิกษุณี

๒. ชันธกะ หมายถึงทั้งมหาวิคค์และจุลลวิคค์

๓. ปริวาร คือหัวข้อเบ็ดเตล็ด

ปัญหาเหล่านี้ ไม่ได้ทำให้เกิดการผิดพลาดหรือบกพร่องในวินัยปิฎกแต่ละประการใด
ต้นฉบับก็ตรงกัน เป็นแต่การเรียกชื่อหัวข้อ หรือวิธีแบ่งหัวข้อต่างกันออกไปเท่านั้น

ในหนังสืออรรถกถาวินัย (สมันต์ปาสาทิคาภาค ๑ หน้า ๑๗) พระอรรถกถาจารย์จัด
หัวข้อย่อยวินัยปิฎกไว้ว่า ชื่อวินัยปิฎก คือ “ ปาฏิโมกข์ ๒ (ภิกขุปาฏิโมกข์ ภิกขุณีปาฏิโมกข์) วิภังค์ ๒
(มหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์กับภิกขุณีวิภังค์) ชันธกะ ๒๒ (รวมทั้งในมหาวิคค์และจุลลวิคค์) และปริวาร
๑๖ ” เรื่องเหล่านี้คงเป็น ปัญหาในการเรียกชื่อหมวดหมู่ตามเคย ถ้ารู้ความหมายแล้วจะท่องจำหัวข้อ
ย่อ ๆ แบบไทยว่า อา, ปา, ม, จุ, ป ก็คงได้ประโยชน์เท่ากัน อนึ่ง ท่านผู้อ่านจะเข้าใจยิ่งขึ้นเมื่ออ่านถึง
ภาค ๓ อันว่าด้วยความย่อแห่งพระไตรปิฎก เพราะจะได้เห็นหัวข้อที่แบ่งออกไปเป็นหมวดหมู่รอง ๆ
ลงไปหมวดใหญ่อย่างชัดเจน^{๑๔}

๒.๔.๑.๒ สุตตันตปิฎก

หัวข้อย่อแห่งสุตตันตปิฎกมี คือ ที , ม, สัง, อัง, ขุ ดังต่อไปนี้

๑ . ที = ทีฆนิกาย แปลว่า หมวดยาว หมายถึงหมวดที่รวบรวมพระสูตรขนาดยาวไว้ส่วน
หนึ่งไม่ปนกับพระสูตรประเภทอื่น ในหมวดนี้มีพระสูตรรวมทั้งสิ้น ๓๔ สูตร

๒. ม = มัชฌิมนิกาย แปลว่า หมวดปานกลาง หมายถึงหมวดที่รวบรวมพระสูตรขนาด
กลางไม่สั้นเกินไป ไม่ยาวเกินไปไว้ส่วนหนึ่ง ในหมวดนี้มีพระสูตรรวมทั้งสิ้น ๑๕๒ สูตร

๓. สัง = สังยุตตนิกาย แปลว่า หมวดประมวล คือประมวลเรื่องประเภทเดียวกันไว้เป็น
หมวดหมู่ เช่น เรื่องพระมหากัสสป เรียกกัสสปสังยุต เรื่องอินทรี (ธรรมะที่เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน)
เรียกอินทรีสังยุต เรื่องมรรค (ข้อปฏิบัติ) เรียกมคคสังยุต ในหมวดนี้มีพระสูตรรวมทั้งสิ้น ๗,๗๖๒
สูตร

๔. อัง = อังคุตตรนิกาย แปลว่า หมวดยี่ด้ายองค์ คือจัดลำดับธรรมะไว้เป็นหมวด ๆ
ตามลำดับตัวเลข เช่น หมวดธรรมะข้อเดียว เรียกเอกนิบาต หมวดธรรมะ ๒ ข้อ เรียกทูกนิบาต หมวด
ธรรมะ ๓ ข้อ เรียกติกนิบาต ดังนี้ เป็นต้น จนถึงหมวดธรรมะ ๑๐ ข้อ เรียกทสกนิบาต หมวดธรรมะ
เกิน ๑๐ ข้อ เรียก อติเรกทสกนิบาต ในหมวดนี้มีพระสูตรรวมทั้งสิ้น ๙,๕๕๗ สูตร

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

๕. ขุ = ขุททกนิกาย แปลว่า หมวดเล็กน้อย รวบรวมข้อธรรมที่ไม่จัดเข้าใน ๔ หมวดข้างต้นมารวมไว้ในหมวดนี้ทั้งหมด เมื่อจะแบ่งโดยหัวใหญ่ก็มี ๑๕ เรื่อง คือ

๑. ขุททกปาฐะ แปลว่า บทสวดเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยมากเป็นบทสวดสั้น ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในสูตรนิบาต (หมายเลข ๕) ว่าด้วยปัญหาของมาณพ ๑๖ คน กับ ขุคควิสาณสูตร กล่าวกันว่าเป็นภาษิตของพระสารีบุตรเถระเจ้า

๒. ธรรมบท แปลว่า บทแห่งธรรม คือธรรมภาษิตสั้น ๆ ประมาณ ๓๐๐ หัวข้อ (ส่วนเรื่องพิสดารมีท้องเรื่องประกอบปรากฏในอรรถกถา)

๓. อุทาน แปลว่า คำที่เปล่งออกมา หมายถึงคำอุทานที่เป็นภาษิต มีท้องเรื่องประกอบเป็นเหตุปรารภในการเปล่งอุทานของพระพุทธเจ้า

๔. อิติวุตตกะ แปลว่า “ข้อความที่ท่านกล่าวไว้แบบนี้” เป็นการอ้างอิงว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสข้อความไว้แบบนี้ ไม่มีเรื่องประกอบ มีแต่ที่ขึ้นต้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ตรัสไว้แบบนี้

๕. สูตรนิบาต แปลว่า รวมพระสูตร คือรวบรวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน มีชื่อสูตรบอกกำกับไว้

๖. วิมาณวัตถุ แปลว่า เรื่องของผู้ได้วิมาณ แสดงเหตุที่ทำให้ได้ผลดีตามคำบอกเล่าของผู้ได้ผลดีนั้นๆ

๗. เปตวัตถุ แปลว่า เรื่องของเปรตหรือผู้ล่วงลับไป ที่ทำกรรมชั่วไว้

๘. เถรคาถา ภาษิตต่างๆ ของพระเถระผู้เป็นอรหันตสาวก

๙. เถรคาถา ภาษิตต่างๆ ของพระเถรีผู้เป็นอรหันตสาวิกา

๑๐. ชาดก นิทเทส แสดงภาษิตต่างๆ เกี่ยวโยงกับคำสอนประเภทเล่านิทาน (ท้องเรื่องพิสดารมีอรรถกถา เช่นเดียวกับธรรมบท)

๑๑. นิทเทส แบ่งออกเป็นมหานิทเทสกับจุฬานิทเทส คือมหานิทเทสเป็นคำอธิบายพระพุทธภาษิตในสูตรนิบาต (หมายเลข ๕) รวม ๑๖ สูตร ส่วนจุฬานิทเทส เป็นคำอธิบายพระพุทธภาษิตในสูตรนิบาต (หมายเลข ๕) ว่าด้วยปัญหาของมาณพ ๑๖ คน กับ ขุคควิสาณสูตร กล่าวกันว่าเป็นภาษิตของพระสารีบุตรเถระเจ้า

๑๒. ปฏิสัมภิทามัคค์ แปลว่า ทางแห่งปัญญาอันแตกฉาน เป็นคำอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวกันว่าพระสารีบุตรเถระเจ้าได้กล่าวไว้

๑๓. อปทาน แปลว่า คำอ้างอิง เป็นประวัติส่วนตัวที่แต่ละท่านเล่าไว้ ซึ่งอาจแบ่งได้ คือ เป็นอดีตประวัติของพระพุทธเจ้า ของพระเถระอรหันตสาวก ของพระเถรีอรหันตสาวิกา ส่วนที่เป็นประวัติการทำความดีของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น มีคำอธิบายว่า เป็นพุทธภาษิตตรัสเล่าให้พระอานนท์ฟัง

๑๔. พุทธวังส แปลว่า วงศ์ของพระพุทธเจ้า หลักการใหญ่เป็นการแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๔ องค์ รวมทั้งของพระโคตมพุทธเจ้าด้วยจึงเป็น ๒๕ องค์ นอกจากนั้นก็มีเรื่องเบ็ดเตล็ดแทรกเล็กน้อย

๑๕. จริยาปิฎก แปลว่า คัมภีร์แสดงจริยา คือการบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งหลักใหญ่ออกเป็นทาน (การให้) ศีล (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย) และเนกขัมมะ (การออกบวช)

ข้อสังเกตท้ายสุดตันตปิฎก

พระสูตรตันตปิฎกซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ นิกายดังกล่าวนั้นแล้ว คือที่มนิกายจนถึงขุททกนิกายนั้น บางครั้งพระอรธกถาจารย์กล่าวว่า ๕ นิกายนี้แหละ จะเรียกว่าประมวลได้ครบทั้งสามปิฎกก็ได้ คือถือว่านอกจากพระพุทธวจนะที่อยู่ใน ๔ นิกายข้างต้นแล้ว พระพุทธวจนะที่เหลือจัดเข้าในขุททกนิกายคือหมวดเบ็ดเตล็ดทั้งหมด คือทั้งวินัยปิฎกและอภิธรรมปิฎก จัดเข้าในขุททกนิกายทั้งสิ้น คำว่า นิกายนี้ในที่บางแห่งใช้คำว่า อาคม แทนพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาทที่ปรากฏแปลในฉบับจีน ชาวจีนใช้คำว่า อาคมหมายรวมแทนพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท^{๑๕}

๒.๔.๑.๓ อภิธัมมปิฎก

หัวข้อย่อแห่งอภิธัมมปิฎกมี ๗ คือ สัง, วิ, ธา, ปุ, ก, ย, ป, ดังต่อไปนี้

๑. สัง = สังคณี ว่าด้วยการรวมหมู่ธรรมะ คือธรรมะแม้จะมีมากเท่าไร ก็อาจรวมหรือจัดเป็นประเภท ๆ ได้เพียงไม่เกิน ๓ อย่าง

๒. วิ = วิภังค์ ว่าด้วยการแยกธรรมะออกเป็นข้อ ๆ เช่น เป็นชั้น ๕ เป็น เป็นต้น ทั้งสังคณีและวิภังค์นี้ เทียบด้วยคำว่าสังเคราะห์ (Synthesis) และวิเคราะห์ (Analysis) ในวิทยาศาสตร์ เป็นแต่เนื้อหาในทางศาสนากับทางวิทยาศาสตร์ มุ่งไปคนละทาง คงลงกันได้หลักการว่า ควรเรียนรู้ทั้งในทางรวมกลุ่มและแยกกลุ่ม เช่น รถคันหนึ่งควรรู้ทั้งการประกอบเข้าเป็นคันรถ และแยกส่วนต่าง ๆ ออกฉะนั้น

๓. ธา = ธาตุถก ว่าด้วยธาตุ คือธรรมะทุกอย่าง อาจจัดเป็นประเภทได้โดย ธาตุ อย่างไร

๔. ปุ = ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ประการ เช่น บัญญัติขันธ บัญญัติอายตนะ จนถึงบัญญัติเรื่องบุคคล พร้อมทั้งแจกรายละเอียดเรื่องบัญญัติบุคคลต่าง ๆ ออกไป

๕. ก = กถาวัตถุ ว่าด้วยคำถาม คำตอบ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (เพราะอรธกถาจารย์กล่าวว่า เป็นคำถาม ๕๐๐ คำตอบ ๕๐๐ แต่ตัวเลข ๕๐๐ นี้ อาจหมายถึงหลายร้อย เพราะเท่าที่นับกันดูแล้ว ได้คำถาม คำตอบ อย่างละ ๒๑๔ ข้อ)

๖. ย = ยมก ว่าด้วยธรรมเป็นคู่ ๆ บางทีจัดคู่ก็มีลักษณะเป็นตรรกวิทยา ซึ่งจะได้กล่าวถึงใน ๓ ภาค ย่อความแห่งพระไตรปิฎก

๗. ป = ปฐฐาน ว่าด้วยปัจจัย คือสนับสนุน ๒๔ ประการ

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๓.

เป็นอันว่า หัวใจย่อแห่งพระไตรปิฎก คือ อา ปา ม จู ป ที ม สัง อัง ขุ สัง วิ ธา ปุ ก ย ป มี
รายละเอียดดังกล่าวมานี้^{๑๖}

๒.๕ ลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

แม้ว่าพระไตรปิฎกจะนับว่าเป็นคัมภีร์สำคัญ และเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา แต่ก็มี
คัมภีร์อื่นอีกที่เกี่ยวข้องด้วย จึงควรทราบลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้ดังต่อไปนี้

๑. พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น ๑ เรียกว่าบาลี
๒. คำอธิบายพระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น ๒ เรียกว่าอรรถกถา หรืออรรถนิธาน
๓. คำอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้น ๓ เรียกว่าฎีกา
๔. คำอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้น ๔ เรียกว่าอนุฎีกา

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ที่แต่งขึ้น ว่าด้วยไวยากรณ์ภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ และอธิบายศัพท์ต่าง ๆ
เรียกรวมกันว่า สัททวิเสส เป็นสำนวนที่เรียกกันในวงการนักศึกษาฝ่ายไทย ปรากฏในพงศาวดารฉบับ
พระราชหัตถเลขาว่า เมื่อทำการสังคายนา ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๓๑ เพื่อชำระ
พระไตรปิฎกนั้น ได้มีการชำระคัมภีร์สัททวิเสสต่าง ๆ ด้วย โดยมีพระพุฒาจารย์เป็นแม่กอง

การจัดชั้นของบาลีอรรถกถา ก็เนื่องด้วยกาลเวลานั้นเอง พระไตรปิฎกเป็นของมีมาก่อน ก็
จัดเป็นหลักฐานชั้น ๑ คำอธิบายพระไตรปิฎกแต่งขึ้นประมาณ ๔๕๖ ปีภายหลังพุทธปรินิพพาน จึงจัดเป็น
ชั้น ๒ ส่วนฎีกานั้น แต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๕๘๗ จึงนับเป็นหลักฐานชั้น ๓ อนึ่ง คัมภีร์อนุฎีกานั้น
แต่งขึ้นภายหลังฎีกาในยุคต่อ ๆ มา เป็นคำอธิบายฎีกาอีกต่อหนึ่ง จึงนับเป็นหลักฐานชั้น ๔

อย่างไรก็ตาม แม้พระไตรปิฎกจะเป็นหลักฐานชั้น ๑ เมื่อพิจารณาตามหลักพระพุทธภาษิตในกา
ลามสูตร ท่านก็ไม่ให้ติดใจเกินไป ดังคำว่า มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าถือโดยอ้างตำรา เพราะอาจมี
ผิดพลาดตกหล่นหรือบางตอนอาจเพิ่มเติมขึ้น แสดงว่าพระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล
สอบสวนดูให้ประจักษ์แก่ใจตนเอง เป็นการสอนอย่างมีน้ำใจกว้างขวางและให้เสรีภาพแก่ผู้นับถือ
พระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ นอกจากนั้นยังเป็นการยืนยันให้นำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อได้ประจักษ์ผลนั้น
ๆ ด้วยตนเอง แม้จะมีพระพุทธภาษิตเตือนไว้มิให้ติดตำราจนเกินไป แต่ก็จำเป็นต้องรักษาตำราไว้ เพื่อเป็น
แนวทางแห่งการศึกษา เพราะถ้าไม่มีตำราเลยจะยิ่งซ้ำร้าย เพราะจะไม่มีแนวทางให้รู้จักพระพุทธศาสนา
เลย ฉะนั้น การศึกษาให้รู้และเข้าใจในพระไตรปิฎก จึงเป็นลำดับแรก เรียกว่า ปริยัติ การลงมือกระทำ
ตามโดยควรแก่จิตตอัธยาศัยเรียกว่า ปฏิบัติ การได้รับผลแห่งการปฏิบัตินั้น ๆ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

๒.๖ การชำระและจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย

ได้กล่าวถึงการสังคายนาในประเทศไทยมาบ้างแล้ว แต่ยังไม่ละเอียดนัก โอกาสนี้ควรจะ
ได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

การพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทยแบ่งออกเป็น ๔ สมัย ดังนี้

สมัยที่ ๑ ชำระและจารลงในใบลาน ทำที่เมืองเชียงใหม่ ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐

สมัยที่ ๒ ชำระและจารลงในใบลาน ทำที่กรุงเทพมหานคร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๓๑

สมัยที่ ๓ ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม ทำที่กรุงเทพมหานคร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๖

สมัยที่ ๔ ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม ทำที่กรุงเทพมหานคร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๓^{๑๗}

๒.๖.๑ สมัยที่ ๑ สมัยล้านนา พระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่

อาณาจักรล้านนา เริ่มขึ้นโดยพระยามังรายหรือเม็งราย ได้สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๐ ให้ชื่อว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ถือว่าเป็นปฐมกษัตริย์แห่งเมืองล้านนา พระองค์ทรงมีพระสหายกับกษัตริย์อีก ๒ พระองค์ คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย และพระยาจำเมือง แห่งเมืองพะเยา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก ได้อาราธนาพระธรรมทินเถระเป็นประธาน และพระสงฆ์อีกหลายร้อยรูป ให้ชำระอักษรพระไตรปิฎก แล้วจารึกลงในใบลานเป็นภาษาบาลีอักษรล้านนาไทย การสังคายนาครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่ ๘ นับต่อจากลังกา และถือว่าเป็นครั้งที่ ๑ ในประเทศไทย ทำที่วัดโพธาราม เมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๒๐ ทำอยู่ ๑ ปีจึงสำเร็จ วัตถุประสงค์ของการทำสังคายนา ก็เพื่อกำจัดปัญหาข้อขัดแย้งกันระหว่างสงฆ์ ๒ นิกายคือ ลังกาเก่ากับลังกาใหม่ แล้วทรงทำการฉลองสมโภชสร้างหอมณเฑียรในวัดโพธาราม เพื่อการประดิษฐานพระไตรปิฎก เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยาผลของการสังคายนาครั้งนี้ ทำให้พระพุทธศาสนาในล้านนาเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองขึ้น อีกทั้งเป็นที่เลื่องลือไปยังประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย เมื่อศาสนาเข้มแข็งบ้านเมืองก็เป็นปึกแผ่น เป็นที่ยำเกรงของอาณาจักรใกล้เคียง เช่น สุโขทัย

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๔.

๒.๖.๒ สมัยที่ ๒ สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑)

เรื่องสังคายนาพระไตรปิฎกโดยพิสดารในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีปรากฏในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา และคำประกาศเทวดาครั้งสังคายนาปิฎก สัมฤทธิ์ศึก พ.ศ. ๒๓๓๑ เก็บใจความสำคัญได้ดังนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสละพระราชทรัพย์จ้างช่างจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน และให้ชำระและแปลฉบับอักษรลาว อักษรรามัญ เป็นอักษรขอม สร้างใส่ตู้ไว้ในหอมนเทียรธรรม และสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ไว้ทุกพระอารามหลวง มีผู้กราบทูลว่า ฉบับพระไตรปิฎกและอรรถกถาฎีกาที่มีอยู่ ผิดเพี้ยนวิปลาสเป็นอันมาก ผู้ที่รู้พระไตรปิฎกก็มีน้อย ท่าน ควรจะได้หาทางชำระให้ถูกต้อง จึงทรงอาราธนาพระสังฆราช พระราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญ ๑๐๐ รูปมานั้น ตรัสถามว่าพระไตรปิฎกผิดมากน้อยเพียงไร สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะถวายพระพรว่า มีผิดพลาดมาก แล้วเล่าประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎก ๘ ครั้งที่ผ่านมาแล้ว เมื่อทรงทราบดังนี้แล้ว จึงทรงอาราธนาให้พระสงฆ์ทำการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก ซึ่งเลือกพระสงฆ์ ๒๑๘ รูป ราชบัณฑิตอุบาสก ๓๒ คน (แต่ตามประกาศเทวดาว่า มีพระสงฆ์ ๒๑๙ รูป ราชบัณฑิตอุบาสก ๓๐ คน) ทำที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ปัจจุบันคือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์^{๑๘}

การสังคายนาครั้งนี้แบ่งงานออกเป็น ๔ กอง สมเด็จพระสังฆราชเป็นแม่กองชำระสูตรตันตปิฎก พระวันรัตเป็นแม่กองชำระวินัยปิฎก พระพิมลธรรมเป็นแม่กองชำระอภิธัมมปิฎก พระพุฒาจารย์เป็นแม่กองชำระสัททวิเสส พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระอนุชา เสด็จไป ณ พระอารามทุกวันๆ ละ ๒ ครั้ง เวลาเช้าทรงประเคนสารับอาหาร เวลาเย็นทรงถวายน้ำอัฐบาน (น้ำผลไม้คั้น) และเทียนทุกวัน สิ้นเวลา ๕ เดือนจึงเสร็จ แล้วได้จ้างช่างจารจารึกลงในใบลาน ให้ปิดทองแท่งทับทั้งใบปกหน้าหลังและกรอบทั้งสิ้น เรียกว่า ฉบับทองห่อด้วยผ้ายก เชือกรัดถักด้วยไหมแพรเบญจพรรณ มีฉลากงาแกะเขียนอักษรด้วยหมึก และฉลากทอเป็นตัวอักษรบอกชื่อพระคัมภีร์ทุกคัมภีร์

การสังคายนาครั้งนี้ นักปราชญ์รุ่นหลังมักเรียกว่า สังคายนาแถมหัวตะ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงไว้ในพระราชวิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือเถรวาทกับมหายาน หน้า ๑๓ โดยเล็งไปว่าไม่ได้ทำอะไรมาก นอกจากแก้ไขตงหนังสือที่ผิด คำว่า แถมหัวตะ หมายความว่า อักษร ค กับ ต เมื่อเขียนด้วยอักษรขอม จะมีลักษณะใกล้เคียงกัน ถ้าจะให้ชัดเจนเวลาเขียน ต จะต้องมิชมวดหัว การสอบทานเห็นตัวไหนไม่ชัดก็เติมขมวดหัวเสียให้ชัด^{๑๙}

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

๒.๖.๓ สมัยที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕)

หลักฐานเรื่องการพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งเดิมเขียนเป็นตัวอักษรขอมอยู่ในคัมภีร์ใบลานให้เป็นเล่มหนังสือขึ้นนี้ มีในชุมนุมกฎหมายในรัชกาลที่ ๕ (หลวงรัตนานุปัติเป็นผู้รวบรวมพิมพ์) หน้า ๘๓๙ ว่าด้วยลักษณะบำรุงพระพุทธศาสนาในหัวชื่อว่า การศาสนูปถัมภ์ คือการพิมพ์พระไตรปิฎก ประกาศการสังคายนา และ พระราชดำรัสแก่พระสงฆ์โดยพระองค์ ซึ่งได้แนบไว้ที่ภาคผนวกแล้ว

สาระสำคัญที่ได้ทำคือ การคัดลอกตัวอักษรขอมในคัมภีร์ใบลานเป็นตัวไทยแล้วชำระแก้ไข และพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มหนังสือรวม ๓๙ เล่ม (จากเดิมที่กะว่าจะทำ ๔๐ เล่ม) มีการประกาศการสังคายนา แต่เพราะเหตุที่ถือกันว่า การสังคายนาควรจะต้องมีการชำระสะสางหรือทำลายเสียหมดนามพระศาสนา เพียงพิมพ์หนังสือเฉยๆ คนจึงไม่นิยมถือว่าเป็นการสังคายนา แต่ได้กล่าวไว้แล้วว่า จะเรียกว่าสังคายนาหรือไม่สำคัญ ขอให้ได้มีการชำระตรวจสอบ จารึกหรือจัดพิมพ์พระไตรปิฎกให้เป็นเล่มรักษาไว้เป็นหลักฐาน ก็นับว่าเป็นกิจอันควรสรรเสริญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำให้พระพุทธวจนะดำรงอยู่เป็นหลักแห่งการศึกษาและปฏิบัติตลอดไป

มีข้อที่น่าสังเกตในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งแรกในประเทศไทย ดังนี้

๑. การชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑ สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด นับเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มด้วยอักษรไทย เป็นการฉลองการเสวยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๒๕ ปี

๒. การพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ ใช้ราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ซึ่งต่างจากการพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เพราะใช้ราชทรัพย์ส่วนพระองค์กับของประชาชนทั่วไป

๓. ในการพิมพ์ครั้งแรกนี้ พิมพ์ได้ ๓๙ เล่มชุด ยังขาดหายไปมิได้พิมพ์อีก ๖ เล่ม และได้พิมพ์เพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๗ จนครบ ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๗ รวม ๔๕ เล่ม จึงนับว่าสมบูรณ์ เป็นการช่วยเพิ่มเติมเล่มที่ขาดหายไป คือ^{๒๐}

๑. เล่มที่ ๒๖ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา
๒. เล่มที่ ๒๗ ขาดก ภาค ๑
๓. เล่มที่ ๒๘ ขาดก ภาค ๒
๔. เล่มที่ ๓๒ อปทาน ภาค ๑
๕. เล่มที่ ๓๓ อปทาน ภาค ๒, พุทธวงศ์, จริยาปิฎก

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๑๙.

๖. เล่มที่ ๔๑ อนุโลมติกปิฎกฐาน ภาค ๒, ปัจจุบันยปิฎกฐาน, อนุโลมปัจจุบันยปิฎกฐาน, ปัจจุบันยานุโลมปิฎกฐาน

๒.๖.๔ สมัยที่ ๔ สมัยรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗)

หลักฐานเรื่องนี้ ในหนังสือรายงานการสร้างพระไตรปิฎกยามรัฐ ซึ่งพิมพ์ขึ้นในสมัย รัชกาลที่ ๗ แสดงรายละเอียดการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๓

มีข้อที่น่าสังเกตในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ ดังนี้

๑. ได้ใช้เครื่องหมายและอักขรวิธี ตามแบบของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทรงคิดขึ้นใหม่ แม้การจัดพิมพ์จะทำในสมัยที่พระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว

๒. พิมพ์ ๑,๕๐๐ จบ พระราชทานในพระราชอาณาจักร ๒๐๐ จบ พระราชทานในนานาประเทศ ๔๕๐ จบ เหลืออีก ๘๕๐ จบ พระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์ขอรับหนังสือพระไตรปิฎก

๓. การพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ นับว่าได้เพิ่มเติมส่วนที่ยังขาดอยู่ให้สมบูรณ์ โดยใช้ฉบับโบราณของหลวง (สันนิษฐานว่าฉบับนี้สืบเนื่องมาจากในสมัยรัชกาลที่ ๑) คัดลอกแล้วพิมพ์เพิ่มเติมในส่วนที่ขาดอยู่

๔. ผลของการส่งพระไตรปิฎกไปต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทย เพื่อสามารถอ่านพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยได้ และได้มีผู้บันทึกสถิติไว้ เช่น พระนายนติโลกเถระ ชาวเยอรมัน ซึ่งอุปสมบทที่ประเทศลังกา ได้ชมเชยไว้ในหนังสือ Guidethrough the Abhidhamma Pitaka ว่า ฉบับพระไตรปิฎกของไทยสมบูรณ์กว่าฉบับพิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์ในอังกฤษเป็นอันมาก

๕. ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ทำอนุกรมต่างๆ ไว้ท้ายเล่ม เพื่อสะดวกในการค้น แม้จะไม่สมบูรณ์ แต่ก็มีประโยชน์มาก และเป็นแนวทางให้ชำระเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ต่อไป^{๒๑}

๒.๖.๕ รัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

การแปลพระไตรปิฎก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสสเทวมหาเถระ) วัดสุทัศน์เทพวราราม ทรงปรารภว่า พระไตรปิฎกเป็นที่ประมวลคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นธรรมรัตนะ แต่คนไทยส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้อ่าน เพราะยังเป็นภาษาบาลี จึงเห็นสมควรให้แปลเป็นภาษาไทย รัฐบาลไทยให้ความเห็นชอบ และยินดีถวายความอุปถัมภ์คณะสงฆ์ จึงตั้งกรรมการแปล การแปลแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. แปลโดยอรรถ คือ แปลเอาความเป็นภาษาไทย เรียกว่า **พระไตรปิฎกภาษาไทย**

๒. แปลเป็นสำนวนเทศนา เพื่อจัดพิมพ์ลงในใบลาน เป็นคัมภีร์เทศน์ เรียกว่า **พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง**

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

๓. พระไตรปิฎกภาษาไทยนั้น แบ่งเป็นวินัย ๑๓ เล่ม พระสูตร ๔๒ เล่ม พระอภิธรรม ๒๕ เล่ม รวมเป็น ๘๐ เล่ม เท่าพระชนมายุของพระพุทธเจ้า

๒.๖.๖ การพิมพ์ในรัชกาลที่ ๙

จัดทำตามพระบรมราชโองการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เพื่อให้มีการตรวจชำระ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎก เนื่องในมงคลดิถี ที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ การดำเนินงานในครั้งนี้มีเวลา ๒ ปี และได้พิมพ์แล้วเสร็จ ทั้งฉบับภาษาบาลี และฉบับแปลเป็นภาษาไทย โดยกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นฝ่ายดำเนินงาน และมีการจัดพิมพ์อีกครั้งที่มีใช้เป็นของทางราชการ แต่เป็นผลงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งทำงานติดต่อกันมาเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี และพิมพ์ได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๕๓๔ รวม ๔๕ เล่มชุด และในขณะเดียวกัน นอกจากจะพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีแล้ว มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้จัดพิมพ์คำอธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า อรรถกถา ด้วยการดำเนินงานของอาจารย์ท่านหนึ่งแห่งมหาวิทยาลัยสงฆ์นี้ มีการริเริ่มหาทุนจัดตั้งคณะทำงาน ในที่สุดก็จัดพิมพ์ได้สำเร็จชุดแรก ๓๔ เล่ม และจะพิมพ์เพิ่มเติมอีกให้สมบูรณ์ อาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ท่านนั้น คือ นายพร รัตนสุวรรณ ในขณะเดียวกันทางคณะสงฆ์คือ มหาเถรสมาคม มีสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นพระประมุข ได้ดำเนินการจัดพิมพ์คำอธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า อรรถกถา ให้ครบชุดสมบูรณ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ด้วย รวมความว่าในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ นี้ เป็นระยะเวลาที่ตำราทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลี และที่แปลเป็นไทย รวมทั้งคำอธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า อรรถกถา ทั้งภาษาบาลี และภาษาไทย ได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นสมบูรณ์

การแปลพระไตรปิฎก และคำอธิบายภาษาบาลี เป็นภาษาไทย รวมกัน ๙๑ เล่ม อันเป็นผลงานของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนั้นจะกล่าวถึง ในส่วนที่ว่าด้วยพระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาไทย ในลำดับต่อไปจากเรื่องภาษาที่รองรับพระไตรปิฎก มีข้อที่ควรกล่าวในที่นี้อีกเล็กน้อย คือ ในปัจจุบันประเทศที่จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีสมบูรณ์แล้ว คือ ประเทศไทย ประเทศอินเดีย (พิมพ์เป็นตัวอักษรเทวนาครี) ประเทศพม่า (พิมพ์เป็นตัวอักษรพม่า) ประเทศอังกฤษ (พิมพ์เป็นตัวอักษรโรมัน) พระไตรปิฎกภาษาบาลี ที่พิมพ์ในประเทศศรีลังกา (พิมพ์เป็นตัวอักษรลังกา หรือสีหล) เคยใช้เป็นหนังสืออ้างอิงในการพิมพ์พระไตรปิฎกของไทย ในสมัย

รัชกาลที่ ๗ ในสมัยปัจจุบันคงหายาก เพราะเท่าที่สอบถามพระภิกษุในประเทศศรีลังกา กลับปรากฏว่า ท่านใช้พระไตรปิฎก ฉบับอักษรไทย เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าของท่าน^{๒๒}

๒.๗ สรุป

จากการศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ผลการศึกษาพบว่าการสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่ได้มีการจดบันทึกแต่แรกเพียงแต่เป็นการท่องจำ ซึ่งเรียกว่า “มุขปาฐะ” และยังไม่มีคำว่า “พระไตรปิฎก” หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมากมานั้นพระสงฆ์ก็ต่างคนต่างจำไม่มีการรวบรวมหรือจัดเป็นหมวดหมู่ จนเกิดการขัดแย้งกันระหว่างหมู่สาวกของพระมหาวีระศาสดาของศาสนาเซน พระพุทธเจ้าจึงทรงแนะนำให้พระสาวกรวบรวมคำสอนเป็นหมวดหมู่เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งในหมู่พระสาวก แต่พระสาวกทำได้ยังไม่สำเร็จก็นิพพานเสียก่อนและไม่มีใครสานต่อ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป จึงได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย พระวณะจะจึงได้รับการรวบรวมเป็นระบบขึ้น ซึ่งต่อมาก็มีการสังคายนาอีกหลายครั้งในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา

ในส่วนของประเทศไทยนั้นได้มีการชำระและตีพิมพ์พระไตรปิฎกหลายยุคหลายสมัย เช่นกันเริ่มจากสมัยล้านนาโดยพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ ในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มจากรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และในรัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้มีการแปลพระไตรปิฎกเป็น ๒ ประเภท คือ แปลโดยอรรถ คือ แปลเอาความเป็นภาษาไทย เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย และ แปลเป็นสำนวนเทศนา เพื่อจัดพิมพ์ลงในใบลาน เป็นคัมภีร์เทศน์ เรียกว่าพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน โปรดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย เนื่องในมงคลดิถีพระชนมายุครบ ๕ รอบ และยังมีผลงานการแปลพระไตรปิฎกและคำอธิบายจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจำนวน ๔๕ เล่ม แบมหมามกุฏราชวิทยาลัยอีก ๙๑ เล่ม รวมถึงมีปราชญ์ชาวพุทธอีกท่านหนึ่งที่ได้ย่อความพระไตรปิฎกจาก ๔๕ เล่มเป็น ๑ เล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับประชาชนของสุชีพ ปุญญานุภาพ ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษาในบทต่อไป

^{๒๒} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, เรื่องที่ ๒ พระไตรปิฎกและการชำระพระไตรปิฎก, เล่มที่ ๑๖.